

Biblioteka
HOMO ABSCONDITUS

Urednik
HOTIMIR BURGER

Nakladnik
Naklada BREZA
Za nakladnika/Gl. urednik
Božo Dujmović
Design
Mato Jonjić
Graficka priprema
Naklada BREZA
Tisak
KIKI GRAF, Zagreb

ISBN 953-7036-05-7

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 141.319.8

KANT, Immanuel

Antropologija u pragmatičnom
pogledu / Immanuel Kant ; s njemačkoga
preveo Željko Pavić ; pogovor Hotimir
Burger. - Zagreb : Naklada Breza, 2003. -
(Biblioteka Homo absconditus)

Prijevod djela: Anthropologie in
pragmatischer Hinsicht abgefasst. -
Kazalo.

ISBN 953-7036-05-7

430521058

Immanuel Kant

ANTROPOLOGIJA U PRAGMATIČNOM POGLEDU

S njemačkoga preveo
ŽELJKO PAVIĆ

Pogovor
HOTIMIR BURGER

NAKLADA
B R E Z A
Zagreb 2003.

Printed in Croatia
2003

(u prkošenju), mahanje glavom (u divljenju), povlačenje zanos (u šali), šaljivo smijanje (cerenje), razvlačenje lica (prilikom odbijanja zahtijevanog), boranje čela (u mrzovolji), brzo otvaranje i zatvaranje usta (gađenje), sklapanje ruku preko glave (u čuđenju), vitlanje šakom (u prijetnji), klanjanje, stavljanje prsta na usta (*compescere labella*)⁹⁸ kako bi se naredila šutnja, izviždavanje itd.

Razne napomene

Često ponavljani izrazi lica koji također neproizvoljno prate duševne kretnje postupno postaju trajnim crtama lica koje pak nestaju sa smrću; Stoga, kako napominje Lavater, lice koje je za života izgledalo zastrašujuće i koje je odavalo zloduha smrću je (negativno) u neku ruku oplemenjeno: zato što sada, budući da su se svi mišići opustili, preostaje izraz mira koji je nevin. — Tako može doći i do toga da čovjek, koji je uzaludno protračio svoju mladost, u kasnijim godinama uza svo zdravlje ipak zbog opakosti dobije drugačije lice; iz čega se pak ne može zaključiti na njegovu prirodnu sklonost.

Govori se i o priprosto m licu za razliku od otmjenog. Ovo zadnje ne znači ništa drugo nego smjeranu važnost koja je povezana s dvorskom manijom ulizivanja: koji pristaje samo velikim gradovima, budući da se ljudi češu jedni o druge i bruse svoju osornost. Stoga službenici, rođeni i odgojeni na selu, kada se sa svojom obitelji uzdignu do uglednih gradskih sluga ili se također po staležu kvalificiraju za to, pokazuju nešto prosto ne samo u svojim manirima, nego i u izrazu lica. Jer, budući da su se u svom djelokrugu osjećali neuljudenima, zato što imaju posla gotovo samo sa svojim podčinjenima, mišići lica nisu dobili gipkost da kultiviraju igru izrazâ lica u svim prilikama prema višima, nižima i jednakima, igru koja je primjerena njihovu ophođenju i s njim povezanim afektima, što se, bez ispričavanja za nešto, zahtijeva za prijem u društvo. Nasuprot tome, ljudi istoga ranga uvijek su u gradskim manirima, budući da su svjesni da su u tome nadmoćni u odnosu na druge, s trajnim crtama na u svojem licu utiskuju tu svijest kada ona dugim vježbanjem postane habitualna.

⁹⁸ [Juvenal I 1, 160: *digito compescere labellum*.]

Ponizni, ako su dugo disciplinirani u mehaničkim višenjima pobožnosti i u neku ruku u tome ukočeni, u slučaju neke moćne religije ili kulta u cijelom jednom narodu unose nacionalne crte unutar njezinih granica koje fizionomijski karakteriziraju njih same. Tako gospodin Fr. Nicolai⁹⁹ priča o fatalnim zavidnim licima u Bavarskoj. Nasuprot tome, John Bull priča da se u staroj Engleskoj sloboda nepristojnog ponašanja, ma gdje se ono pokazalo, u tuđini ili prema strancima u svojoj vlastitoj zemlji, sa sobom nosi već na svojem licu. Postoji dakle i nacionalna fizionomija, a da ona upravo ne smije važiti kao urođena. — Ima karakterističnih obilježja u društvima koja su zakon pretvorili u kaznu. O zatvorenicima u Rasphuisu u Amsterdamu, u Bicetru u Parizu i u Newgate u Londonu jedan uglađen putujući liječnik¹⁰⁰ primjećuje: da su to ipak bili najvećim dijelom koščati i svoje nadmoći svjesni mornari; ali nijednom od njih nije bilo dozvoljeno da s glumcem Quinom kaže: »Ako ovaj momak nije propalica, onda pisac nema čitljivu ruku«. ¹⁰¹ Jer, kako bi se to više poreklo, za to bi bilo potrebno više sposobnosti razlikovanja igre, koju priroda izvodi s formama njihova oblikovanja kako bi samo stvorila raznolikost temperamenata, od onoga što ona u toj igri čini ili ne čini za moral, više sposobnosti nego što je može posjedovati bilo koji smrtnik.

B. Karakter spola

U sve strojeve, kojima se s malo snage treba postići mnogo više nego što se s nekim drugim strojem postiže s više snage, mora se uložiti umijeće. Stoga se već unaprijed može pretpostaviti: da

⁹⁹ [N., Friedr. (1733-1811), *Beschreibung einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1871*, VI, str. 544, 752 i naredna. Usp. također J. G. Zimmermann, *Über die Einsamkeit*, 2. Theil, 1874, str. 273.]

¹⁰⁰ [Usp. Starke, nav. dj., str. 350 (J. F. K. Grimm): »Bemerkungen eines Reisenden durch Deutschland, Frankreich, England und Holland« u pismima. Altenburg 1775, str. 334: »Kako je moguće da se u takvim kućama susreće većina ljudi tamne kose i očiju, grubih upadljivih crta lica i snažnih udova. To sam zapazio ne samo ovdje, nego i u drugim zatvorima koje sam posjetio. — Rasphuis, Newgate, Salpêtrière, Bicêtre i Bedlam mogli bi za gospodina Lavatera biti vrsna izučavališta«. Ovo je mjesto Kant također preuzeo iz *Gothaische Gelehrten Zeitungen*, 1775, str. 531.]

¹⁰¹ [James Quin (1693-1766)]

briga prirode uložila mnogo više umijeća u organiziranju ženskoga dijela nego u organiziranje muškoga dijela zato što je muškarca opskrbila s većom snagom nego ženu kako bi oboje sabrala u najdubljem tjelesnom sjedinjenju, svakako i kao umna bića za tu njima najčešće namijenjenu svrhu, naime održanje vrste, te kako bi ih povrñ toga u onoj kvantiteti (kao umnih bića) opremila s društvenim sklonostima da svoju spolnu zajednicu učine trajnom u jednoj kućnoj vezi.

Za jedinstvo i neraskidivost veze nije dovoljno uobičajeno sastavljanje dvaju osoba; jedan bi dio morao biti poodčinjeno drugom i u bilo čemu biti nadmoćan u odnosu na drugog kako bi mogao vladati i upravljati njime. Jer ujednakosti i zahtjevâ dvoga, koji ih se ne mogu odreći, samoljublje uzrokuje glasnu svađu. Jedan dio mora napredovati u kulturi biti nadmoćan na različite načine: muž ženi svojim prirodnim darom tjelesne sposobnosti i svoje hrabrosti, a žena mužu svojim prirodnim darom da navede muža da joj bude sklon; tu je, naprotiv, u još neciviliziranom stanju nadmoć samo na strani muškarca. — Stoga je u antropologiji ženska osebnost više nego osebnost muškoga spola studij za filozofa. U sirovom prirodnom stanju ona se može spoznati jednako tako malo kao i drvene jabuke i drvene kruške, čija se raznovrsnost otkriva samo uzgajanjem i uočavanjem; jer kultura ne unosi te ženske osobine, nego ih samo potiče da se razvijaju i da postanu prepoznatljive u povoljnim okolnostima.

Ženstvenosti se zovu slabosti. S tim se zbijaju šale; bedasti se tome rugaju, a umni ljudi vrlo dobro vide da su one upravo poluge za upravljanje muškošću i za to da se ona koristi za njihove namjere. Muškarca je lako ispitati, žena ne odaje svoju tajnu, premda će tuđu tajnu (zbog brbljivosti) teško sačuvati. On voli miru i ući i rado se podčinjava njezinu režimu kako se ne bi osjećao ometanim u svojim poslovima. Ona ne zazire od rata ući i koji vodi jezikom i zbog čega joj je priroda dala brbljivost i afektivnu govorljivost koja razoružava muškarca. On se oslanja na pravo zapovijedanja u kući zato što je on treba štiti od neprijatelja, ona na pravo slabijeg: da od muškoga dijela bude zaštićena od muškarca i suzama ogrorčenja čini muškarca bespomoćnim predbacujući mu njegovu nevelikodušnost.

U sirovom prirodnom stanju to je dakako drugačije. Žena je tu kućna životinja. Muškarac ide van s oružjem u ruci, a žena ga slijedi natovarena prijagom svojega pokušstva. Ali i tamo gdje bar-

barski građanski ustav ozakonjuje mnogoženstvo najpovlaštenija žena se zna u svom zatvoru (zvanom harem) izboriti za prevlast nad muškarcem, a on ima svoju dragu potrebu da u svađi mnogih oko jedne (koja treba vladati njime) na podnošljiv način nađe sebi mir.

U građanskom stanju žena se ne predaje muškim nasladama bez braka i onog amnog braka: gdje, ukoliko se civiliziranje još nije uzdiglo do ženske slobode ugalantiriji (da kao ljubavniike ima i druge ljude osim jednog javnog), čovjek kažnjava svoju ženu koja mu prijeti sa suparnikom.*) Ali kako je to na smiješan način postalo modom i ljubomorom (kao što toga ne nedostaje u razdoblju luksuza), onda se otkriva ženski karakter: da u svoju korist zahtijevaju od muškaraca slobodu i pritom istodobno osvajanje tog čitavog spola. — Ta sklonost, bilo da je na lošem glasu pod imenom koketerije, ipak nije bez nekog zbiljskog razloga za opravdanost. — Jer mlada je žena ipak uvijek u opasnosti da postane udovica, a to uzrokuje da ona u sretnim okolnostima širi sve svoje draži po muškarcima sposobnim za brak: kako joj time ne bi nedostajalo zainteresiranih ukoliko dođe do onoga slučaja.

Pope vjeruje da bi se ženski spol (razumije se, njegov kultivirani dio) mogao okarakterizirati na dvojak način: sklonošću

*) Stara ruska poslovice: da žene drže pod sumnjom svoje muževe da su u vezi s drugim ženama ako katkad ne bi bile tučene od njih, smatra se običnom izmišljotinom. Jedino u Cookovu putovanju nalazi se: da, kada je neki engleski mornar vidio kako neki Indijanac na Tahitiu tuče svoju ženu, htio se učiniti galantnim i s prijetnjama oslobodio ženu. Žena se smijesta okrenula protiv Engleza i upitala ga, što se to njega tiče: muškarac to mora raditi! — Isto tako se nalazi da, kada se udana žena vidljivo bavi galanterijom, a muž se uopće više ne obazire na to, nego se zbog toga u društvu za punč ili zabavu ili od drugih suparnika smatra bezazlenim, u ženski dio prelazi ne samo prijezir, nego i mržnja: zato što žena po tome spoznaje da on sada na nju više ne polaže uopće nikakvu vrijednost i svoju ženu ravnodušno prepusta drugima da glođu istu kost. [Usp. Berlinische Monatschrift XIII (1789) str. 551 i naredne: »O ženama koje vole svoje muževe tek kada ih tuču«, i C. F. Flögel: Geschichte des Groteskekommischen, Lignitz und Leipzig, 1788, str. 181: »Prilom nekome mora pasti na pamet priča da žene Rusa ne spoznaju ljubav svojih muževa sve dok ih oni ljuto ne pretuku«. Čini se da je priča iz Cookovim putovanja objedinjuje oboje. O boravku na Tahitiu (usp. objašnjenje uz II 431,20) izvještava se samo i trećem i zadnjem putovanju kapetana Cooka (Anspach 1789, III str. 45): »Ništa međutim nije proslje od toga što ih muževi bez ikakve milosti tuču«. Ali, osim toga, o prijateljskim otocima pripovijeda jedna zgoda (isto IV, str. 394 i naredna), kada jedna žena biva izudarana od svojega muža i kasnije kaže da on nije uradio ništa drugo nego što je morao učiniti. Ta priča stoji i u Archenholzovu djelu *Literatur und Völkerkunde VIII* (1786) str. 860 i naredna, o kapetanu Kingu o Sandwich-otocima: isto, također priporčenje o Tahitiu, str. 966 po Cooku.]

v l a d a n j u i s k l o n o š ć u z a d o v o l j s t v u.¹⁰² — Ali pod zad-
njim se mora razumjeti ne kućno, već javno zadovoljstvo, pri čemu
bi se ono trebalo pokazati i dostajati za njezinu korist; budući da se
druga sklonost rastvara i u prvoj, naime: da se svojim suparnicima
ne popusti u dopadanju, nego da ih se, gdje god je to moguće, sve
pobjedi svojim ukusom i svojom draži. — Ali ni prvospomenuta
sklonost, jednako kao ni sklonost uopće, nije dovoljna za karakte-
riziranje jedne klase ljudi uopće u njihovu ponašanju prema drugi-
ma. Jer sklonost prema onome što je za nas korisno zajednička je
svim ljudima, a time i sklonost da se koliko je to više moguće vlada;
ona stoga ne k a r a k t e r i z i r a. — Ali to da je taj spol među-
sobno u stalnom neprijateljstvu a da je, naprotiv, s drugim u sasvim
dobrim odnosima, moglo bi se prije ubrojiti u njegov karakter uko-
liko to ne bi bilo puka prirodna p o s l j e d i c a natjecateljske strasti
da jedna drugoj u udovoljavanju i predanosti oduzme prevlast nad
muškarcima. Tu je onda sklonost v l a d a n j u zbljiski cilj, a j a -
v n o z a d o v o l j s t v o, kao ono kojim se proširuje djelokrug
njezine draži, jest samo sredstvo one težnje postizanju efekta.

Samo time što se kao princip iziskuje ne ono što mi sebi
č i n i m o svrhom, već ono što je bila s t v r h a p r i r o d e pri-
likom udešavanja ženstvenosti, kako bi se dospjelo do karakteris-
tike ovoga spola, te budući da sama ta svrha zbog ljudske gluposti
ipak mora biti po prirodnoj namjeri mudrost: tako će ove njihove
smione svrhe moći poslužiti da se navede i njihov princip koji ne
ovisi o našem izboru, nego o jednoj višoj namjeri s muškim spo-
lom. To su 1. održanje vrste, 2. kultura društva i njegovo opleme-
njivanje ženstvenošću.

I. Kako je priroda ženskome krilu u plodu ljubavi povjerila
njezino najvjernije jamstvo, naime vrstu, kojim bi se rod trebao
razmnožavati i ovjekovječiti, tako ona sada u neku ruku strahuje
zbog njegova održanja i njeguje taj p l o d, naime po svojoj prirodi
čuva ga od t j e l e s n i h povreda i strahova od takvih opasnosti;
čime slabost ovoga spola zahtijeva stalnu zaštitu od muškoga
spola.

II. Budući da bi mu ona htjela uliti i finije osjećaje koji pri-
padaju kulturi, naime osjećaj za društvenost i pristojnost, ona je taj
spol učinila vladarom muškoga spola zahvaljujući njegovoj čednos-
ti, rječnosti i kretnjama, sa zahtjevima za blagim, uljudnim ponaša-
¹⁰² [Usp. *Moral Essays* II 209/10. Deutsche Ausgabe von Popes Werken 1778, IV,
str. 61: Die Liebe zum Vergnügen und die Liebe zur Herrschaft.]

njem muškog spola prema njemu, tako da se se on svojom vlasti-
tom velikodušnošću nevidljivo veže za dijete i, premda se upravo
time ne osjeća doraslim samoj moralnosti, ipak se osjeća doraslim
onome što je njezina odijeca, čednom ponašanju koje je za one
priprema i preporuka.

Razne napomene

Žena želi vladati, muškarac da se njime vlada (osobito prije
braka). Otuda galanterija staroga viteštva. — Ona se u samoj sebi
rano počinje dopadati zbog pouzdanosti. Mladić se uvijek brine
zbog neuspjeha i stoga je smeten (ženiran) u društvu dama. — Taj
ponos žene da s respektom koji on ulijeva odvraća nametljivost
svakoga muškarca i pravo da i bez zasluga zahtijeva pažnju prema
sebi ona potvrđuje već naslovom svojega spola. — Žena se o p i -
r e, muškarac o s v a j a; njezino je podčinjavanje uroda. Priroda
želi da se žena traži; stoga ona ne mora biti toliko delikatna u izboru
(po ukusu) kao čovjek kojega je priroda također grublje izgradila i
koji se ženi dopada već kada u svom licu samo pokazuje snagu i
odvažnost za njezinu obranu; jer ako bi ona u pogledu ljepote nje-
gova lika bila gadjliva i profinjena u izboru da bi se mogla zaljubiti
u njega, ona bi se onda morala boriti da ga osvoji, a on bi se
morao opirati; što bi sasvim ponizilo vrijednost samog njezinog
roda u očima muškarca. — Ona u ljubavi mora izgledati hladna, a
muškarac naprotiv afektivan. Ne povinovati se nekom zaljubljenom
izazovu čini se da muškarca, ali i nju, lako dovodi na loš glas.
Zadnja požuda ženskoga spola, da svoje draži usmjeri na sve svoje
muškarce, jest koketerija, a afekcija muškoga spola da se čini
zaljubljenim u sve žene jest galanterija; oboje može biti puka giz-
davost koja je postala modom, bez ikakvih ozbiljnih posljedica: jed-
nako kao što C i c i b e a t¹⁰³ predstavlja afektiranu slobodu žene
u braku ili također prija toga postojeće k u r t i z a n s t v o [U his-
toriji concilii Tridentini]¹⁰⁴ kaže se između ostalog: *erant ibi etiam*

¹⁰³ [Usp. Samuel Scharp: *Letters from Italy* 1765-66: str. 18 i naredne, 73 i naredne,
257, o Cicibeo Cavaliero Sarvanle, Neues Hamburgisches Magazin II (1767), str.
249 i naredne: Einige Briefe über Italien und über die Sitten und Gewohnheiten die-
ses Landes von Samuel Scharf, str. 255 i naredna, 263 i naredne i 315, 10, XV 882.]
¹⁰⁴ [Njezin je pisac Paolo Sarpi (1552-1623) koji ju je izvorno napisao na talijan-
skom. Citirano mjesto nisam našao u latinskom prijevodu koji se sastoji od 8 knjiga.]

300 *honestae meretrices, quas cortegianas vocant*¹, o kojem se pripovijeda je sadržavalo više čistije kulture poštenog javnog op-hođenja nego kultura miješanih društava u privatnim kućama. — Muškarac se u braku bori samo za s v o j u ženu, a žena za naklonost s v i h muškaraca; o n a s e z a oči svojega spola u - r e d u j e samo iz ljubomore da druge žene nadmaši dražima ili u otmjenosti; muškarac se, naprotiv, uređuje za ženski spol, ako se to može nazvati uređivanjem, samo toliko koliko mu je dovoljno kako se njegova žena ne bi stidjela njegova odijela. — Muškarac blago sudi o ženskom nedostatku, a žene (javno) vrlo strogo, a mlade gospođe, kada bi birale treba li se njihov grijeh osuditi pred muškima ili ženskim sudom, sigurno bi prvi uzete za svojega suca. — Kada se profinjeni luksuz visoko podigao, tada se gospođa samo zbog prisile pokazuje čednom i ne želi tajiti da bi radije bila muškarac zato što bi svojim sklonostima mogla dati veći i slobodni-ji djelokrug; ali nijedan muškarac ne bi htio biti žena.

Ona ne pita o suzdržljivosti muža prije braka; Njemu je pak beskonačno mnogo stalo do toga na strani žene. U braku se žene žale zbog netolerantnosti (ljubomora muževa upoće); ali je to samo njihova šala; n e d a n a ženska osoba ravna se prema tome s velikom strogošću. — Što se tiče učenih žena: one trebaju svoje k n j i g e nositi recimo jednako kao svoj s a t kako bi se vidjelo da ga one imaju; premda općenito miruje ili nije navijen po suncu.

Ženska vrlina ili nevrstina vrlo je različita od muške ne toliko po vrsti koliko po porivu. — Ona treba biti s t r p l j i v a, On mora biti t r p e ć i. Ona je o s j e ć a j n a, On o s j e t l j i v. — Posao muža je s t j e c a n j e, a žene š t e d n j a. — Muž je ljubomoran k a d a v o l i; žena i kada ne voli: zato što je izgubila u svom krugu udvarača ipak toliko puno udvarača koliko su ih preotele druge žene. — Muž ima ukus za s e b e, žena samu sebe čini predme-tom ukusa za s v a k o g a. — »I s t i n a je što svijet kaže i d o - b r o je što on čini«, jest jedno žensko načelo koje je teško spojivo s nekim k a r a k t e r o m u užem značenju riječi. Ali bilo je ipak poštenih žena koje su u odnosu na svoje kućanstvo potvrdile s ug-ledom karakter koji odgovara ovom njihovom određenju. — Mil-ton¹⁰⁵ je njegova žena nagovarala da bi svakako trebao prihvatiti njemu nakon Cromwellove smrti ponuđeno mjesto tajnika za latin-

¹ [»... tamo je bilo i 300 otmjenih prostitutki koje su zvali kurtizane.«]

¹⁰⁵ [Usp. Richardson, *Life of Milton*, str. 89. Po Alfredu Sternu (Milton und seine Zeit 2. Th. 4. Buch 17189), str. 12, 196) anegdota je neistinita.]

ski, premda je sada bilo protivno njegovim načelima da se sada pravnim proglasi režim kojega je ranije prikazivao kao protupravni. »Ah«, odgovorio joj je, »moja draga, Vi i druge Vašega spola želite se voziti u kočijama, a ja — moram biti častan čovjek.« — Sokra-tova žena, možda i Jobova, bile su toliko skućene svojim časnim muževima, ali se muška vrlina potvrđivala u njihovu karakteru, a da ipak nije umanjena ženska zasluga za njih u odnosu u kojemu su se nalazili.

P r a g m a t i č n e p o s l j e d i c e

Ženski spol mora se obrazovati i disciplinirati i u praktičnim stvarima; muški se spol ne razumije u to.

M l a d i suprug vlada svojom s t a r i j o m suprugom. To se zasniva na ljubomori, prema kojoj dio koji je u spolnoj sposob-nosti podčinjen drugom osiguran od posezanja drugoga dijela za njegovim pravima i time se osjeća prisiljenim na dobrohotno po-našanje i na labavljenje pažnje prema njemu. — Stoga će svaku iskusnu suprugu od braka s mladim čovjekom odvratiti samo brak s čovjekom i s t e starosti; jer s godinama ženski dio ipak stari rani-je nego muški i premda se ta nejednakost zanemaruje, ne može se sa sigurnošću računati na slogu koja se temelji na jednakosti, te će mlada, razumna žena bračnu sreću učiniti ipak boljom u braku s nekim zdravim, ali ipak primjetno starijim muškarcem. — Ali mu-škarac, koji je svoju s p o l n u m o ć razvrtnički potrošio možda već prije braka, bit će luda u svojoj vlastitoj kući; jer on tu kućnu vlast može imati samo ukoliko ne ostane dužan nikakvim jeftinim zahtjevima.

H u m e¹⁰⁶ primjećuje da se žene (pa i stare gospođice) više dosađuju satirama o bračnom stanju nego p o d b a d a n j i - m a svojega s p o l a. — Jer s njima se nikad ne može biti ozbi-ljan, budući da bi iz ovih svakako mogla proisteci ozbiljnost ako se na pravo svjetlo iznesu tegobe onoga stanja u odnosu na koje su neudane gospođice nadmoćne. Slobodounnost u toj struci morala bi međutim imati loše posljedice za cjelokupni ženski spol: zato što bi on potonuo do pukoga sredstva zadovoljavanja sklonosti dru-

¹⁰⁶ [Usp. Essays II 383 (of love and marriage): »I know not whence it proceeds, that women ... always consider a satyr upon matrimony as a satyr upon themselves.«, Sulzer, *Vermischte Schriften* IV 55. Starke, nav. dj., str. 364.]

goga spola, a koje se ne bi mogle lako pretvoriti u dosadu i lep-
ršavost. — Žena u braku postaje slobodna; muškarac njime gubi
svoju slobodu.

Kopati po moralnim osobinama od poglavito mladoga mu-
škarca p r i j e braka nikad nije ženina stvar. Ona vjeruje da ga
može poboljšati; umna žena, kaže ona, već može dovesti u red
unepodobljenog muškarca, u kojem se sudu ona najvećim dijelom
prevarila na jadan način. Tu spada i mnijenje onih naivnih: da se
mogu previdjeti razvrat tog čovjeka prije braka zato što će se on
sada, premda se još nije iscrpio, dovoljno brinuti za svoju ženu. —
Dobra djeca ne sumnjaju: da se prepredenost u toj stvari upravo
sastoji u promjeni ugođe i da će ga dosada u braku ubrzo vratiti pri-
jašnjem načinu života.*)

Tko treba imati višu zapovijed u kući? — jer ipak može biti
samo jedan koji sve poslove dovodi u svezu koja je u skladu sa nje-
govim svrhama. Rekao bih jezikom galanterije (a ipak ne bez
istine): žena treba v l a d a t i, a muškarac p r a v l j a t i; jer
sklonost vlada, a razum upravlja. — Ponašanje supruge mora
pokazati: da mu dobro njegove žene leži na srcu prije svega osta-
loga. Ali zato što muškarac mora najbolje znati kako stoji i koliko
daleko može ići: on će, kao što ministar zapovijeda svojem mo-
nahu koji samo misli na uživanje ili koji recimo započinje neku sveča-
nost ili izgradnju neke palače, na tu njegovu zapovijed najprije pro-
glasiti time njegovu krivu uslužnost; samo što na primjer za sada
nema dovoljno novca da se prethodno obave stanovite hitnije
nužnosti itd., tako da velemlotivni gospodar može činiti sve što želi,
no ipak s okolnošću da mu tu volju u ruke daje ministar.

Budući da se ona treba tražiti (jer to želi njezinu spolu
neophodno odbijanje), ona će ipak u samome braku morati nasto-
jati da se dopadne kako bi sebi našla ljubavnika ako bi ostala mlada
udovica. — Muškarac sve takve zahtjeve prekida bračnim save-
zom. — Stoga je ljubomora iz ove želje da se dopadne neoprav-
dana kod žena.

Ali bračna je ljubav po svojoj prirodi n e t o l e r a n t n a.
Žene se ponekad prepiru zbog toga, ali, kao što je gore već bilo
primijećeno, u šali; jer biti strpljiv i obziran prilikom ulaženja drugih

*) Posljedica toga je kao u Voltairnovu *Scaramentadovu putovanju*: »Konačno sam
se«, kaže on, »vratilo natrag u svoju domovinu Kandiju, tu se oženio, ubrzo postao
rogonja i iskusio da je to bilo najprikladniji način života od svih.« [Usp. *Histoire des
Voyages de Scaramentado*: kraj.]

u ta prava moralo bi za posljedicu imati prijezir ženskoga dijela a
time i mržnju prema jednom takvom supruku.

Da očevo općenito o p r a š t a j u svojim kćerima, a majke
svojim sinovima, a među zadnjima majka daje prvenstvo najdivlji-
jem dječaku, samo ako je on smion: to izgleda da svoj razlog ima u
pogledu na potrebe oba roditelja u s l u č a j u n j i h o v e s m r -
t i; jer ako mužu umre žena, on ipak u svojoj najstarijoj kćeri ima
oslonac koji će ga negovati; umre li ženi muž, tada odrasli, dobro
odgojeni sin ima dužnost da je poštuje, podupire i da joj kao udovi-
ci učini život ugodnim.

*

*

*

Kod ovoga naslova karakteristike zadržao sam se duže
nego što bi to moglo izgledati proporcionalnim ostalim odsječcima
antropologije, ali priroda i u tu svoju ekonomiju uložila tako veliko
blago tvorevina čija svrha nije ništa manje nego održanje vrste, da
će se u prigodi pobližih istraživanja još dugo davati materijal prob-
lemima da se mudrost divi prirodnim sklonostima koje se postupno
razvijaju i koje se trebaju praktično upotrijebiti.

C.

Karakter naroda

Pod riječju n a r o d (*populus*) podrazumijeva se se u jed-
nom dijelu zemlje ujedinjena s k u p i n a ljudi ukoliko ona čini
c j e l i n u. Onaj skup ili pak dio ljudi, koji se zajedničkim porijek-
lom smatra sjedinjenim u jednu građansku cjelinu, zove se n a -
c i j a (*gens*); dio koji se izuzima od tih zakona (divlja skupina u tom
narodu) zove se o l o š (*vulgus*)*) a njegov protuzakoniti savez
h o r d o m (*agere per turbas*); ponašanje koje ga isključuje od
kvalitete državnoga građanina.

*) Pogrdno ime *la canaille du peuple* vjerojatno potječe od *canalicola*, od gomile
besposličara koji se na jednom kanalu starom Rimu koji teče tamo amo kroz njega
izluguju zaposlenim ljudima (*cavillator et ridicularis*, vid. *Plautus, Curcul.*). [*canaille*:
već prije Kanla postavljeni izvod je pogrešan, *canaille* potječe od *canis*. Usp. A.
Bezenberger, nav. dj., str. 264; *Plautus, Curculio*, nema te izraze, nasuprot tome
nalaze se Miles III 1, 47 *cavillator* (*Stichler*) i *Truculentus* III 2, 15: 16 *cavillator* i *ridicu-*
larius. Kod *Gellusa* IV 20, 3 nalaze se oba izraza *cavillator* i *ridicularis*.]